

Левашов Олександр Семенович
Харківський національний університет внутрішніх справ
(Харків, Україна)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦЯ

Анотація. Стаття присвячена організації міжкультурного підходу до навчання іноземних мов і формуванню відповідної комунікативної компетенції у курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України. Аналізуються цілі та об'єкти міжкультурно-орієнтованого навчання іноземної мови для її наступного використання в умовах полікультурного оточення. Висувається теза про необхідність максимального збільшення особистого і колективного досвіду міжкультурного спілкування через використання інформаційних технологій та соціальних мереж. Пропонуються найбільш ефективні прийоми та засоби формування міжкультурної комунікативної компетенції.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетенція, полілог культур, професійно-орієнтована комунікація, адаптування мовленнєвої поведінки, інформаційні технології, рольові ігри, моделювання комунікативних ситуацій.

Аннотация. Статья посвящена организации межкультурного подхода к изучению иностранных языков и формированию соответствующей коммуникативной компетенции у курсантов высших учебных заведений системы МВД Украины. Анализируются цели и объекты межкультурно-ориентированного обучения иностранному языку для его дальнейшего использования в условиях поликультурного окружения. Выдвигается тезис о необходимости максимального увеличения личного и коллективного опыта межкультурного общения путем использования информационных технологий и социальных сетей. Предлагаются наиболее эффективные приемы и способы формирования межкультурной коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетенция, полилог культур, профессионально-ориентированная коммуникация, адаптация речевого поведения, информационные технологии, ролевые игры, моделирование коммуникативных ситуаций.

Levashov Olexandr S.
Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

Abstract. The article is devoted to the organization of intercultural approach to foreign language teaching and the formation of corresponding communicative competence of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The aims and objects of interculturally oriented teaching of a

foreign language for its subsequent use in the conditions of polycultural environment are analyzed. A proposition is made to maximize personal and collective experience of intercultural communication through the use of information technologies and social networks. The most effective techniques and means of forming intercultural communicative competence are offered.

Key words: *intercultural communicative competence, polylogue of cultures, professionally oriented communication, adaptation of speech behavior, information technologies, role play, simulating communicative situations.*

За минулі десятиріччя методика навчання іноземних мов пройшла значний шлях від вивчення мови як окремого лінгвістичного коду через додавання соціокультурного компоненту до інтеграції мови і культури в навчання з метою озброїти тих, хто навчається. Здібністю до міжкультурного спілкування в полікультурному середовищі. Світ невпинно об'єднується і стає мультикультурним внаслідок об'єктивного процесу глобалізації практично усіх сфер людського життя. Це призводить до змін в багатьох напрямках діяльності суспільства, в тому числі в освіті, де нові пріоритети знайшли своє яскраве відображення в навчанні іноземних мов.

Ретроспективний погляд на загальні підходи до викладання іноземних мов показує, що з плином часу мала місце поступова трансформація загальних цілей та змісту навчання – від вивчення мови як системи, потім як засобу загальної та професійно-орієнтованої комунікації до особистісно-орієнтованого навчання мов як засобу входження в культуру інших народів. Ідея сумісного і взаємопов'язаного вивчення мови та культури на сучасному етапі розвитку теоретичних засад навчання є домінуючою. Кінцевою метою такого навчання проголошується формування творчої особистості, яка через активну пізнавальну діяльність створює свою полікультурну картину сучасного світу, що дає їй можливість впевнено долати соціокультурні бар'єри та вступати в контакт з представниками інших лінгвокультурних соціумів і обумовлює її готовність до плідного спілкування. Така готовність, що виникла як результат синтезу реалізованих лінгвістичних та культурних цілей навчання, описується як міжкультурна комунікативна компетенція. Її кінцевою метою на відміну від іншомовної комунікативної компетенції є забезпечення спілкування в умовах діалогу культур. Вона передбачає здібність здійснювати успішну комунікацію в різноманітних культурних контекстах на основі розуміння та засвоєння як чужої, так і власної культури.

І хоча це явище є предметом активного вивчення вже більше 30 років, однозначної думки відносно його немає, і існують різні погляди на його зміст, зв'язок з суміжними поняттями, понятійний апарат, формування, оцінювання тощо. Що стосується практики навчання, то можна стверджувати, що будь-якого відчутного впливу на зміст дисципліни, навчальні матеріали чи методи викладання і досі немає. Навіть в педагогічних закладах, покликаних готувати викладачів іноземних мов, часто відмічається недооцінка культурного виміру у навчанні, міжкультурна комунікація відсутня в навчальних програмах, а відповідної компетенції немає в якості критерію підготовки випускників [1]. Дослідники проблеми вказують на основні причини такої несприйнятливості практикою навчання: обмежений навчальний час, недостатні знання культури самими викладачами та нерозуміння того, які саме аспекти слід викладати [2].

Штучна мова, неавтентичні тексти, адаптовані до потреб навчання певного граматичного чи лексичного матеріалу, відсутність автентичних моделей спілкування іноземною мовою роблять навчальний процес недостатньо ефективним. І хоча додавання культурного виміру змінило зміст поняття «компетенції», практичне навчання дуже рідко виходить за межі формування іншомовної комунікативної компетенції.

Міжкультурна парадигма мовної освіти є усталеним підходом до навчання іноземних мов в сучасній теорії методики викладання. Міжкультурний підхід – один з основних сучасних напрямів вдосконалення мовної підготовки фахівців в немовних внз, основною ціллю якого проголошується формування відповідної комунікативної компетенції. І хоча задовільної моделі міжкультурної комунікативної компетенції досі не існує, як не існує і загальноприйнятого тлумачення цього явища, навчання іноземної мови виключно в контексті культури відповідної країни теоретично є усталеним глобальним напрямом організації навчального процесу як в школі, так і у виші, незалежно від фахової спрямованості останнього. Він обумовлює зміст навчання, відбір навчального матеріалу, номенклатуру вмінь та навичок, які підлягають формуванню, прийоми і методи навчання тощо.

За даними дослідників включення культурного фактору до змісту навчання, безумовно, має позитивний вплив на його результати. Проте слід зазначити, що міжкультурний підхід має різну суб'єктивну цінність для різних категорій тих, хто навчається професійно орієнтованої іноземної мови у вищих навчальних закладах. Питома вага культурного компоненту в комунікативній компетенції в певній мірі визначається майбутньою професією тих, хто навчається, і, відповідно, тією чи іншою сферою використання їх знань, вмінь та навичок. Чим більшу міжкультурну взаємодію передбачає майбутня професійна діяльність, тим ця питома вага вище. Найбільший ефект його застосування дасть тим студентам, які в своїй майбутній професійній діяльності будуть безпосередньо контактувати з носіями мови в межах виконання своїх службових обов'язків. Сформована під час навчання міжкультурна комунікативна компетенція може знайти свою конкретну реалізацію та розвиток в процесі безпосереднього спілкування з іноземцями. Здобуті під час навчання навички, перш за все в усному мовленні, можуть бути практично застосовані в природних умовах реальної професійно орієнтованої комунікації з носіями іноземної мови. Орієнтуючись на домінуючі види майбутньої професійної діяльності і можливі сфери використання іноземної мови, можна визначити тих, для кого застосування міжкультурного підходу дасть найбільший ефект.

До таких категорій тих, хто навчається, безумовно, належать курсанти відомчих внз системи МВС. Очевидно, що в умовах значного зростання кількості міжкультурних контактів, в тому числі на побутовому рівні, практичні працівники органів внутрішніх справ будуть все частіше стикатися з ситуаціями, де від ступеня сформованості їх комунікативних вмінь та навичок буде залежить врегулювання проблем, зняття напруженості и вирішення потенційних конфліктів.

Професія поліцейського надає використанню іноземної мови в його повсякденній діяльності додаткового і специфічного виміру, який пов'язаний з постійною готовністю правоохоронця до безпосереднього комунікативного

контакту з широким колом іноземців з безлічі питань. Поліцейський, особливо в європейській та північноамериканській традиції, є першою особою, до якої звертається людина у випадку будь-яких негараздів, які з нею трапляються, включаючи навіть ті, що не мають безпосереднього відношення до правоохоронної діяльності. Зрозуміло, що з поширенням міжнародних контактів, пов'язаних із входженням України у світову спільноту, кількість різноманітних звернень до поліції з боку іноземців, які відвідують нашу країну, буде лише зростати. В деяких випадках це може бути просте звернення на побутовому рівні з проханням надати допомогу, вказати напрям руху, забезпечити інформацією тощо. У разі ж будь-яких протиправних дій, які призводять до втручання поліції, іноземець може виступати в якості потерпілого, підзрукованої особи або свідка. Неоціненним є використання іноземної мови правоохоронцями для розслідування злочину гарячим слідом, коли справу вирішують лічені хвилини і можливість оперативного отримати необхідну інформацію від потерпілого або свідка є ключовою для швидкого розкриття злочину.

Ще однією важливою сферою використання іноземної мови в професійній правоохоронній діяльності є участь українських поліцейських в миротворчих операціях під егідою ООН чи інших міжнародних організацій. На заваді адекватного спілкування, а значить, і ефективного виконання поставлених завдань, окрім суто мовних труднощів, стає ціла низка культурно обумовлених факторів, пов'язаних з різним розумінням та відношенням до таких понять, як влада, правосуддя, справедливість, застосування сили, цінність людського життя, гендерні особливості, вживання алкоголю та наркотиків тощо. Слід враховувати також безліч дрібних повсякденних та побутових проблем непорозуміння, які можуть накопичуватись та заважати виконанню службових обов'язків. Проблема ускладнюється великою ціною, яку в умовах нестабільної ситуації та можливості насильницьких дій часом доводиться платити за іноді здавалось би незначні випадки непорозуміння у спілкуванні з місцевим населенням чи іноді і з колегами по службі. З практики роботи багатонаціональних контингентів поліції в складних умовах за кордоном відомо, що часом суто мовна підготовка є для них менш складною проблемою, ніж створення в своїй діяльності атмосфери згоди, толерантності та взаєморозуміння. Нагальним завданням для них є прищеплення нових навичок та ліквідація старих стереотипів, що глибоко коріняться у свідомості людей.

Зрозуміло, що формування необхідних комунікативних якостей майбутнього правоохоронця є полідисциплінарним завданням, проте ведуча роль навчання іноземних мов в цьому процесі не викликає жодних сумнівів. Будь-яке іншомовне спілкування апіорі вбачається як мовленнєва взаємодія між представниками різних культур, тобто як міжкультурне спілкування. Виходячи з аналізу потенційних сфер використання іноземної мови в цілях професійного спілкування і в той же час враховуючи такі фактори, як недостатня шкільна підготовка, специфічні умови навчання, обмеженість навчального часу, стримуюча роль штучного мовного оточення, брак автентичних навчальних матеріалів тощо, слід визнати, що активне втілення основних положень міжкультурного підходу у практику навчання майбутніх правоохоронців є нагальною, хоча і складною в реалізації, потребою.

Зважаючи на те, що англійська як домінуюча іноземна мова в внз немовного профілю давно стала мовою міжнаціонального спілкування, формування міжкультурної комунікативної компетенції не може спиратися виключно на культуру однієї країни або групи країн. Англійська мова стає засобом контактування і порозуміння між людьми тих культур, які до цієї мови не мають ніякого відношення. Це означає, що при такій комунікації національно-специфічні норми англосаксонської культури втрачають свою важливість. Сама мова при цьому починає виконувати здебільше технічну роль, фактично повертаючись до стану іншого мовного коду, культурний же компонент комунікації наповнюється розмаїттям національно-специфічних норм, стандартів, вірувань, уявлень, цінностей, традицій і відношень (невидима частина айсбергу за У. Брембеком [3] або культура з маленької «к» за Р. Халверсон [4]). Вивчення англійської мови як іноземної учасниками міжкультурного спілкування – представниками різних країн – відбувається в різних освітніх контекстах з різними підходами до включення культури в процес навчання – від високого рівня її інтеграції до, можливо, її повного ігнорування. Це означає, що представники різних культур, яких об'єднує знання мови-посередника, можуть мати абсолютно різні погляди на такі поняття, як рівність, різноманітність, толерантність, співчуття, взаєморозуміння, взаємодія, рівність, повага, емпатія та багато інших.

Представники різних культур не повинні імітувати культурні норми мови-посередника, їх завдання полягає в тому, щоб знайти порозуміння шляхом адаптування своєї мовленнєвої поведінки з врахуванням культурного багажу кожного з учасників спілкування. Використання мови-посередника при цьому як засобу досягнення взаєморозуміння буде опосередковуватись особливостями їх власних мов і культур, вона стане засобом здійснення справжнього «полілогу культур».

Якщо іноземна мова використовується в якості *lingua franca*, за умов браку часових та інших ресурсів для формування ефективного комуніканта виникає сумнів в доцільності засвоєння монокультури певного етносу, мова якого є предметом вивчення. Зрозуміло, що врахувати особливості національних культур в усьому спектрі потенційних партнерів з комунікації неможливо. Зусилля скоріш треба спрямувати на формування загального уявлення про нерозривний зв'язок між мовою та культурою, на врахування культурного компоненту спілкування при засвоєнні іноземної мови, на толерантність до культури інших мовних спільнот та готовність удаватися до швидких змін в стратегії і тактиці своєї мовленнєвої поведінки.

Неможливо не погодитись з тим, що фонові знання експліцитних фактів історії, літератури, мистецтва, норм моралі та права країни є важливими для того, хто вивчає її мову, даючи уяву про той соціокультурний контекст, в якому вона функціонує, та дозволяючи легше орієнтуватись в мовленнєвому світі. Проте вони скоріш характеризують його особистісні якості і не є вирішальними для успішності міжкультурного спілкування. Численні приклади доводять, що іноземець, який потрапляє в іншомовне середовище, може успішно сформувати відповідну комунікативну компетенцію, цілком минаючи стадію ознайомлення з країнознавською інформацією. Можна зазначити також, що ті носії мови, які через неосвіченість чи інші причини мають дуже слабку уяву про культуру власного народу, не відчувають ніяких проблем в міжособистісному

спілкуванні. Таким чином, можна стверджувати, що володіння культурою з великої «К» (видимою частиною айсбергу) не є вирішальним фактором набуття міжкультурної комунікативної компетенції. В умовах жорстких обмежень навчального часу накопичення загальноосвітнього культурного багажу повинно, головним чином, бути віддано «на відкуп» тому, хто навчається, перенесено на самостійну роботу з власного самовдосконалення. Об'єктом цілеспрямованої роботи в аудиторії повинно бути засвоєння культури з маленької «к» (невидимої частини айсбергу), володіння якою є визначальним для формування міжкультурної комунікативної компетенції. Такі приховані елементи культури, як цінності, вірування, сприйняття тощо визначають всі наші дії, поведінку та відношення з іншими людьми. Їх ігнорування призводить до перебоїв в комунікації, а іноді до суцільних комунікативних «аварій», які мають своїм наслідком міжособистісні непорозуміння та конфлікти і можуть бути набагато більш руйнівними для процесу спілкування, ніж будь-яка мовна помилка.

Неоднозначне тлумачення культури та різноманітність і мінливість її проявів в поведінці людей значно ускладнює вибір тих її аспектів, які можуть бути включені в практику навчання. Велику роль в цьому виборі повинна відігравати сфера майбутнього прикладення набутої компетенції, яка залежить від отриманої професії та конкретних умов її реалізації. Тому вже на етапі планування навчальної роботи треба розробити потенційні ситуації та моделі міжкультурного спілкування, з якими може мати справу майбутній фахівець. Спираючись на таку номенклатуру, можна визначити зміст та послідовність конкретних напрямів роботи в аудиторії..

Виходячи з того, що найбільш ефективним шляхом засвоєння цієї частини культури є усвідомлення та узагальнення власного досвіду міжкультурного спілкування, необхідно використати всі можливості для створення прямого контакту з носіями іншої мови та культури. В цьому плані важливим і далеко не засвоєним в педагогічній практиці є великий методичний потенціал сучасних засобів комунікації, заснованих на інформаційних технологіях, які дозволяють створювати реальні життєві ситуації спілкування з представниками інших країн. Ці засоби надають можливість швидкого і безпосереднього доступу до носіїв іноземної мови в режимі реального часу – безцінний ресурс для формування міжкультурної комунікативної компетенції. Крім того, розвинуті в теперішній час соціальні мережі дозволяють здійснювати тривалі асинхронні контакти, які можуть бути використані вже на початковому етапі використання Інтернету для того, щоб зацікавити у спілкуванні тих, хто навчається. Численні роботи зарубіжних дослідників свідчать про вдалий досвід використання інтерактивних інформаційних технологій для встановлення контактів студентів зі своїми однолітками з країн, мова яких вивчається, та онлайнної взаємодії з носіями мови (див., наприклад [5, 6]). Автори одноставні в тому, що можливість обговорювати свої погляди на численні сторони життя, ділитися своїми думками та пізнавати безліч цікавої інформації про культуру іншого народу безпосередньо від своїх однолітків є потужним засобом розвитку шуканої компетенції.

Процес навчання передбачає використання навчального матеріалу країнознавського та культурологічного характеру та таких форм роботи, як презентація віртуальних подорожей до іноземних країн, написання путівників

та створення порадників зі спілкування як для власної країни, так і країни, мова якої вивчається, аналіз конкретних прикладів непорозуміння або конфлікту культур (з використанням матеріалів з Інтернету або інших джерел). Величезний методичний потенціал мають рольові ігри, розроблені з використанням автентичних матеріалів і спрямовані на розвиток навичок міжособистісного спілкування з ситуативним врахуванням культурних особливостей рольових комунікантів.

Розвиток комунікативних навичок, креативність, здібність розуміти підтекст та культурну посилку, емпатичні якості, вміння виділяти схожі та різні риси культур, знаходження шляхів подолання розходжень – ці та багато інших якостей відмінного комуніканта та справжнього медіатора культур можуть бути сформовані та розвинені з використанням таких форм роботи, як аналіз текстового, фото чи відеоматеріалів з міжкультурним змістом (в тому числі знайдених в ЗМІ самостійно), написання уявлених діалогів з людьми, які належать до інших культур (в опорі на наочність), проведення дискусій, диспутів і різноманітних рольових ігор, порівняльний розгляд прислів'їв (цінностей культури в концентрованому вигляді) та ідіоматичних виразів, обговорення культурних фактів або артефактів, використання проблемно-ситуаційного аналізу (case study) тощо.

Дуже цікавим і перспективним матеріалом для роботи можуть бути взяті з реального життя різноманітні випадки непорозуміння, протиріч та конфліктів, обумовлених розбіжностями контактуючих культур. Досить продуктивним прийомом є використання стереотипів з метою їх подальшого руйнування та аналізу причин формування невірних уявлень, переконань та уподобань. Корисним є критичний аналіз різноманітних мовленнєвих ситуацій, в яких виникли непорозуміння, конфлікти чи культурний шок, обумовлені колізією соціальних та культурних норм комунікантів. Студенти мають навчитись визначати та пояснювати причини культурного непорозуміння, вказувати шляхи їх виправлення, розробляти найбільш ефективні стратегії запобігання комунікативних помилок у майбутньому. Слід всіляко заохочувати порівняння та протиставлення поглядів на одні й ті ж явища під кутом зору власної культури та тієї, що є предметом вивчення, знаходження схожих та контрастних рис, аналіз їх позитивних та негативних сторін.

Основним шляхом методики формування вмінь коректно та толерантно реагувати на представників інших культур та їх мовленнєву поведінку повинно бути моделювання потенційних ситуацій реального спілкування. При навчанні майбутніх правоохоронців це буде одночасно моделюванням їх можливої професійної діяльності.

В процесі навчання необхідним є моніторинг поступових змін у поглядах і переконаннях тих, хто навчається, відносно певних сторін чужої культури та зникнення стереотипів як результат цілеспрямованого навчання, що буде певним індикатором формування міжкультурної комунікативної компетенції

Відомо, що міжкультурна стратегія викладання іноземних мов є трудомісткою і висуває підвищені вимоги до викладача, до його творчого потенціалу, проте вона не потребує від нього бути всебічно обізнаним в фактах культури іноземної мови. Слід погодитись з тим, що завдання викладача полягає не в простій передачі інформації про зарубіжну країну та її культуру, а в тому, щоб допомогти студентам зрозуміти, як відбувається

міжкультурна взаємодія, як взаємні сприйняття комунікантів впливають на успішність спілкування

Процес навчання слід організувати таким чином, щоб, надавши спочатку обмежену фактичну інформацію, спонукати студентів до пошуку нових даних, залучати їх до аналізу здобутої інформації та її порівняння з тим, що їм відомо з власного досвіду. Дослідники проблеми підкреслюють важливість допитливості, інтересу, активної участі в навчальному процесі, великої самостійної роботи тих, хто навчається, в процесі розвитку міжкультурної комунікативної компетенції [7]. Навчання міжкультурному спілкуванню має швидко проходити шлях від повної урегульованості з боку викладача та чіткої послідовності видів роботи до більш вільної організації навчального процесу, де вирішальне слово матимуть студенти з метою задоволення їх інтересів. Викладачу слід всіляко сприяти самостійній роботі з паралельного набуття мовного та культурного досвіду, слідкуючи лише за тим, щоб діяльність студентів відповідала поставленій меті та не виходила за межі програми. За підсумками роботи студенти можуть самостійно проводити підсумовування та оцінювання досягнутих результатів, висувати свої пропозиції з вдосконалення форм і методів проведення занять тощо. Зважаючи на те, що основна увага студентів спрямована на міжкультурне спілкування засобами іноземної мови, додаткове збагачення словникового запасу та засвоєння граматичних структур відбувається значною мірою в результаті мимовільного запам'ятовування як супутній ефект навчання.

Головним завданням викладача іноземної мови є набуття студентом готовності до взаємодії з людьми в розмаїтті полікультурних оточень в глобальних масштабах. Ця амбітна ціль, що передбачає формування міжкультурної комунікативної компетенції, потребує багато зусиль, але її реалізація відкриває перед студентами неосяжні можливості спілкування та збагачення свого культурного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Developing and assessing intercultural communicative competence Edited by Ildikó Lázár et al European Centre for Modern Languages /Council of Europe Publishing 2007
2. Omaggio, Alice: Teaching Language in Context. (3rd Ed.). Boston: Heinle and Heinle, 2001.
3. Brembeck, Winston "The Development and Teaching of a College Course in Intercultural Communication," Readings in Intercultural Communication, v. 2. SIETAR Publications, University of Pittsburgh, 1977.
4. Halverson, Rachel J. Culture and Vocabulary Acquisition: A Proposal. 1985
5. Thomé-Williams, Ana Clotilde. Developing Intercultural Communicative Competence in Portuguese through Skype and Facebook Intercultural Communication Studies. 2016, Vol. 25 Issue 1, p 213-233.
6. Furstenberg, G. A dynamic, web-based methodology for developing intercultural understanding. Proceedings of the 3rd international conference on intercultural collaboration, p. 49-58. 2010.
7. Byram, M., Gribkova, B. and Starkey, H. Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: a practical introduction for teachers. Council of Europe, Strasbourg. 2002.